

Dekáda vzdělávání pro udržitelný rozvoj vstoupila do druhé půle

Dlouhá, J., Dlouhý, J.: The UN Decade of Education for Sustainable Development has Entered its Second Half. Životné prostredie, 2011, 45, 6, p. 313 – 316.

The role of UNESCO is to promote long term humanist visions that have transformative potential in education. With regard to both educational and sustainable development objectives, and taking into account the outcomes of the World Summit on Sustainable Development in 2002, the United Nations launched the Decade of Education for Sustainable Development that covered the period 2005 – 2014 and is supervised by UNESCO. The article reviews the main goals of the Decade, the tools for its implementation, and the activities held under its auspices so far at the global level. It presents the Education for Sustainable Development Strategy for the United Nations Economic Commission for Europe region and its achievements: monitoring indicators, the second evaluation report published in the middle of the Decade, and the process of competence development. The Czech national version of this Strategy is introduced together with the main obstacles for its implementation. The prospects for Education for Sustainable Development to be discussed at the Rio + 20 Summit is sketched out.

Key word: Education for sustainable development (ESD), UN Decade for ESD, implementation framework, regional context

Málokdo pochybuje o tom, že vzdělání je důležité z hlediska budoucnosti nejen jednotlivce, ale celého lidstva. Aby tuto funkci plnilo v pozitivním smyslu slova, je neustále na různých úrovních veden dialog o jeho humanistických a k obecnému „dobru“ orientovaných cílech, vždy v novém historickém kontextu a podmínkách. V mezinárodním měřítku je podporou tohoto dialogu pověřena organizace UNESCO, která komunikuje se vzdělávacími institucemi zemí OSN a která si v souvislosti s aktuální situací ve světě klade všeobecné cíle směřující k jejímu zlepšení. Tato instituce potom vymezuje oblasti, ve kterých může právě vzdělání sehrát určitou úlohu, a požadavky na ně konkretizuje v dlouhodobých strategických projektech, tzv. dekádách, v nichž má být úsilí koncentrováno vždy na některý okruh problémů.

Dekáda vzdělávání pro udržitelný rozvoj

Myšlenka iniciovat *Dekádu vzdělávání pro udržitelný rozvoj* (VUR) však má širší pozadí, zahrnuje v sobě totiž dvě tradiční oblasti aktivit OSN – vzdělání

a udržitelný rozvoj. Spojení těchto dvou pojmů se připravovalo v obou těchto oblastech delší dobu: ve sféře vzdělávací se rozšiřoval koncept vzdělání environmentálního, zahrnoval postupně ekonomické, sociální a politické aspekty; myšlenka udržitelnosti rozvoje se do politického rozhodování postupně prosazovala od roku 1987, kdy zazněla ve Zprávě Světové komise pro životní prostředí a rozvoje OSN *Naše společná budoucnost*. Na *Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji* v Riu de Janeiro v roce 1992 se pak konstatovalo, že „vzdělání zvyšuje schopnost čelit problémům životního prostředí a rozvoje“ a pojem VUR se stal součástí všech programových oblastí hlavního programového dokumentu *Agendy 21* a byl podrobně rozpracován v kapitole 36 *Podpora vzdělávání, výchovy, osvěty*. Všechny další konference pořádané OSN k tématu udržitelnosti rozvoje se shodují, že vzdělání je hybnou silou potřebných změn. Například když na *Millenium Summitu OSN* roku 2000 byly přijaty *Miléniové cíle tisíciletí*, staly se jejich součástí též jasné cíle v oblasti vzdělání, jež mají být naplněny do roku 2015.

Konkrétní kroky k integraci principů udržitelného rozvoje do vzdělání na všech úrovních byly předloženy na druhé Světové konferenci OSN o udržitelném rozvoji (WSSD) konané v roce 2002 v Johannesburgu – tam byla navržena Dekáda OSN vzdělávání pro udržitelný rozvoj. V prosinci v roce 2002 pak Generální shromáždění OSN skutečně přijalo rezoluci 57/254, kterou byla Dekáda vyhlášena na období 2005 – 2014; jejím vedením bylo pověřeno UNESCO, jež mělo současně za úkol vytvořit pro ni mezinárodní implementační schéma. To se mělo stát širokým rámcem pro zapojení všech subjektů, které k naplňování Dekády mohou přispět na všech úrovních jejich působnosti – od národní až po globální. Implementační schéma Dekády též vymezuje úkoly UNESCO a navrhuje těchto sedm strategií pro prosazení VUR:

- „vizionářství“ a prosazování těchto vizí v praxi;
- vyjednávání a zainteresovanost;
- partnerství a sítě;
- vytváření kapacit a školení;
- výzkum a inovace;
- využití informačních a komunikačních technologií;
- monitoring a hodnocení.

Dokument také zdůrazňuje nutnost zakládat partnerství mezi důležitými skupinami – nejen vzdělávacími institucemi a napříč jejich spektrem, ale i neziskovými organizacemi, podnikatelským sektorem, médií atd.; zdůrazňuje dále potřebu sdílet příklady dobré praxe, zajistit výměnu zkušeností a výukových materiálů a vytvářet pracovní skupiny pro řešení určitých otázek. UNESCO má v Dekádě plnit úlohu strategickou a spíše podpůrnou; pro vzdělávací instituce je pak Dekáda výzvou, k níž je nutné se svým způsobem aktivně postavit či vyjádřit. Celkově lze cíle Dekády popsat jako snahu podpořit udržitelný rozvoj prostřednictvím vzdělávání, a naopak také zdůraznit roli vzdělání v rámci udržitelného rozvoje.

Dosavadní výsledky Dekády OSN vzdělávání pro udržitelný rozvoj v globálním měřítku

Samotné UNESCO (které není o moc víc než souhrn svých členských států) pro vznikající národní iniciativy vytváří všeobecné předpoklady, jež usměrňují různé úrovně vzdělávací politiky vytyčeným směrem: ovlivňuje strategické a politické rámce, koncepční a metodické materiály, nástroje hodnocení, příklady a databáze zkušeností, odborné texty. Naplnění těchto obecných záměrů se ovšem děje v konkrétním a decentralizovaném vzdělávacím prostředí, jejich úspěch tak plně závisí na aktivitách „zdola“. Školy získávají nové podněty, jsou jim k dispozici publikace pro výuku nebo

její zlepšování, je podporováno šíření dobré praxe VUR, a také výzkum a inovace v této oblasti (např. Tilbury, 2011). Naplňování cílů Dekády VUR je i jedním z námětů pro činnost tzv. škol přidružených k UNESCO (jimiž jsou předškolní zařízení až školy střední, ale i pedagogické fakulty), na základě aktivit v oblasti VUR tedy lze o prestižní statut přidružené školy usilovat. Zvláště aktivní vysoké školy pak mají možnost získat označení *UNESCO Chair* v některé ze strategických oblastí Dekády: takto existují vedoucí instituce v oblasti nejen samotného vzdělání k udržitelnosti (např. *UNESCO Chair in Higher Education for Sustainable Development*, jehož nositelem je Leuphana Universität Lüneburg; *UNESCO CHAIR for Ecological Awareness and Sustainable Development* na Fakultě ekologie a environmentalistiky Technické univerzity ve Zvoleně – Banské Štiavnici), ale také *UNESCO Chair pro vzdělávání učitelů*, v oblasti sociálního učení, *Open Educational Resources*, pro využití ICT v oblasti výuky udržitelného rozvoje atd. Podstatnou taktikou UNESCO je vytváření nových kontaktů a sítí spolupráce: téma udržitelného rozvoje přivedlo k jednacímu stolu velmi rozmanité instituce se vztahem ke vzdělání v rámci četných konferencí a jiných setkání. Patřila mezi ně například konference pořádaná *Mezinárodní asociací univerzit (IAU)* ve spolupráci s Centrem pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy *Education for a sustainable future: Shaping the practical role of higher education for sustainable development*, která se konala v Praze v roce 2003; projednávalo se na ní, jak k Dekádě specificky přispějí právě vysoké školy.

Naplněním jednoho ze základních principů VUR ztělesněného i v programu Dekády – požadavku, aby do společenských procesů vedoucích k udržitelnosti byli pokud možno zapojeni všichni důležití hráči – se stala regionální sdružení univerzit s dalšími partnery. Myšlenka vytvoření a případně institucionalizace podobných vztahů původně vznikla na půdě *United Nations University* v roce 2003. Její tehdejší rektor Hans van Ginkel připravil koncept tzv. Regionálních center expertizy (RCE) a předložil jej na zasedání Komise pro udržitelný rozvoj OSN v roce 2004. Tak byl iniciován vznik sdružení, kterých je k dnešnímu dni na celém světě již 100, v Evropě ke 30, a z toho v zemích střední a východní Evropy pouze 2. Hlavním cílem RCE je využít veškerého (odborného) potenciálu pro rozvoj regionů, a za tím účelem sdružit nejrůznější instituce počínaje vysokými školami, přes školy nižších stupňů, místní samosprávy, muzea, botanické a zoologické zahrady, až po nevládní organizace a podnikatelské subjekty. Všechny tyto organizace jsou spojeny do sítě, která je propojena se sítí mezinárodní – na této půdě pak vznikají nové projekty a strategie.

Dekáda OSN v Evropě: Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj Evropské hospodářské komise OSN

V evropském kontextu je nejdůležitějším dokumentem pro naplnění Dekády vzdělávání pro udržitelný rozvoj tzv. Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj Evropské hospodářské komise OSN (SVUR EHK OSN), jejíž vznik a přijetí těsně souvisí s procesem jednání o udržitelném rozvoji na nejvyšší úrovni jež jsou pravidelně pořádaná pro členské státy EHK, tzv. *Životní prostředí pro Evropu* (Dlouhá a kol., 2011). Při přípravě páté ministerské konference v Kyjevě v roce 2003 se ministři dohodli, že právě VUR má zásadní význam pro naplňování *Agendy 21*, a na tomto základě pak začali spolu s dalšími skupinami pracovat na Strategii VUR. Ta pak byla přijata na přípravném zasedání na nejvyšší úrovni ve Vilniusu v roce 2005, kterého se účastnili jak ministři životního prostředí, tak ministři školství zemí EHK OSN, čímž byla současně oficiálně zahájena Dekáda UNESCO pro vzdělávání pro udržitelný rozvoj v regionu EHK.

EHK OSN vytvořilo pro implementaci Strategie podmínky v tom smyslu, aby jednotlivé země si byly schopny pro její obecné cíle vytvořit relevantní soubor konkrétních opatření. Především byly vyzvány, aby zpracovaly národní strategické dokumenty, které odrážejí principy Strategie EHK. Dále byla značná pozornost věnována monitorování celého procesu: na půdě EHK pracovala v letech 2005 – 2008 skupina expertů pro tvorbu indikátorů, která vytvořila soubor ukazatelů, na jehož základě měly být zpracovány průběžné zprávy o naplňování Strategie i hodnocen pokrok v jednotlivých zemích. Je třeba ovšem podotknout, že výsledkem této práce byl na jedné straně velmi kvalitní soubor indikátorů (shrnoval aktuální poznání v dané oblasti), na straně druhé ale nebylo cílem porovnávat jednotlivé země, spíše podpořit jejich sebereflexi a všeobecné povědomí o cílech VUR i možnostech jejich hodnocení. Tato „podpurná“ funkce se ovšem nepříznivě odrazila ve způsobu reportování a kvalitě získaných dat – pro určení hodnoty indikátorů v jednotlivých zemích nebyl stanoven žádný reprodukovatelný postup. Vytvoření uceleného monitorovacího systému se tak nezdařilo a zjištění získaná analýzou národních zpráv jsou i z tohoto důvodu jen velmi obecná. Na práci expertní skupiny pro indikátory navázala další odborná skupina, jejímž úkolem bylo formulovat nejdůležitější vzdělávací cíle v oblasti VUR – kompetence, tedy soubor především dovedností, postojů, ale i znalostí žádoucích z hlediska udržitelného jednání a chování jednotlivce. Skupina se od roku 2009 sešla letos již po páté, avšak výsledky své práce (alespoň na webu EHK OSN) nezveřejňuje.

Obecně lze říci, že v rámci EHK OSN vznikly velmi progresivní dokumenty, které se pak staly inspirací pro

Rozsáhlá monografie *Udržitelný rozvoj* od Pavla Nováčka je zajímavým čtením, odpovídá na aktuální problémy lidstva a někdy jen něco napoví

podobné aktivity na globální úrovni (například indikátory vytvořené na půdě EHK byly mírně modifikovány experty UNESCO a použity pro hodnocení pokroku v rámci Dekády v celosvětovém měřítku). Jejich širší uplatnění však narazilo na špatnou komunikaci s členskými zeměmi – ta se odehrávala především na vládní úrovni a důležité společenské skupiny do ní byly zapojeny jen v určitých fázích; postupně také upadal zájem ze strany vlád samotných. Tento vývoj může být způsoben mj. faktem, že dialog o VUR je často veden politiky, ne samotnými vzdělavateli – každý podnět časem vyčerpá svůj transformační potenciál (pokud neplatí Leninova teze permanentní revoluce). Dobrá vůle a ochota se angažovat pro humanistické ideály je však definičním znakem vzdělávání, z dlouhodobého hlediska je nutné každou iniciativu dobře ukotvit ve vzdělávací teorii a praxi.

V roce 2011, kdy skončila druhá fáze implementace Strategie, byla na základě národních zpráv publikována souhrnná zpráva hodnotící výsledky první poloviny Dekády a současně srovnávající situaci v jednotlivých

zemích (Ernstman, Wals, 2011). Byly v ní takto identifikovány potíže a překážky dalšího rozvíjení VUR: v regionu EU/západní Evropy to jsou například nízké povědomí o významu VUR a nedostatečné implementační mechanismy, malé zapojení různých hráčů, neefektivní komunikace mezi ministerstvy, absence dlouhodobého plánování a v poslední době též nepříznivé politické a ekonomické klima i potíže s financováním. Podobné problémy jsou patrné i v zemích východní Evropy, kavkazských republik a střední Asie (VEKSA), zde k nim ovšem přistupují ještě další obtíže typické právě pro tento region jako je výrazný nedostatek finančních zdrojů, politická nestabilita, která po všech stránkách ohrožuje proces implementace, naprosto nedostatečný výzkum v oblasti VUR, a také velmi časté změny v politické reprezentaci nebo administrativě, které ohrožují tuto oblast vzdělání z dlouhodobé perspektivy. Zásadním rozdílem je také názor na důležitost demokratického rozhodování jako součásti VUR: v zemích západní Evropy je to jedna z hlavních priorit, kdežto státy VEKSA pokládají tento prvek za nevýznamný. Pokud pak přejdeme od obecných cílů Dekády ke specifickým podmínkám například v České republice, můžeme konstatovat, že se zde projevují potíže charakteristické pro západní Evropu, stále více ale také ty, které náš vzdělávací systém řadí mezi země „východního typu“.

Situace vzdělávání pro udržitelný rozvoj v České republice – případová studie z regionu EHK

Při povrchním pohledu na tuto zemi střední Evropy vidíme značný pokrok v implementaci Vilniuské Strategie EHK OSN – máme vlastní národní Strategii VUR v ČR (2008 – 2015), která je pokládána v oblasti vzdělávání v České republice za jeden z klíčových průřezových dokumentů začleňující do stávajících oblastí vzdělávání nové přístupy, metody a témata. Tato Strategie vznikla v gesci Ministerstva životního prostředí ČR: na jeho půdě proběhl poměrně bolestivý proces vyjednávání mezi různými zainteresovanými skupinami, což však odpovídá povaze dokumentu a příznivě se odrazilo i na jeho konečné podobě, která je „šitá na míru“ specificky českým podmínkám a navrhuje skutečný posun ve vzdělávací politice (na koordinaci tohoto procesu má velkou zásluhu nyní již zrušený odbor nástrojů politiky životního prostředí vedený Tomášem Kažmierským). Její implementační dokument *Opatření pro roky 2011 a 2012 ke SVUR ČR* má již plně na starosti Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR; zde jsou kladeny konkrétní cíle pro nejbližší období a stanoveny indikátory pro jejich naplňování. Byť tento „akční plán“ původně vznikl v těsné spolupráci s týmem Ministerstva životního prostředí ČR, došlo postupně k jeho faktickému vyprázdňování a dnes je pouhým formálním dokumentem. Na obou ministerstvech nastaly velké politicky motivo-

vané změny a podle nejnovějšího vývoje je zřejmé, že vzdělávání pro udržitelný rozvoj jako takové, včetně demokratických principů, na nichž spočívá, se může stát obětí tohoto nepříznivého vývoje.

* * *

Tématu vzdělávání je postupně a všeobecně věnována stále menší pozornost, což souvisí s optikou ekonomické krize, která nedohlédne k hlubším příčinám současných problémů. Na evropské úrovni, v rámci nedávného jednání ministrů regionu EHK v Astaně, do programu zařazeno nebylo, a pouze úsilím *EcoFora* nevládních organizací byla zmínka o důležitosti VUR prosazena do závěrečného dokumentu – bod 9 Ministerské deklarace (UNECE, 2011). Potvrdilo se tak, že nevládní organizace dokáží své myšlenky prosazovat dlouhodobě, formulovat je konkrétně a daleko účinněji, než vysoce formalizované instituce, a také je často, alespoň v oblasti vzdělávací, pružněji uvádět do praxe. Nyní bude důležité, jak se toto téma prosadí na *Světovém summitu Rio + 20*, který se uskuteční v roce 2012 opět v Riu de Janeiro. Vzhledem k tomu, že jeho hlavním tématem byla zvolena *zelená ekonomika*, jsou možnosti poněkud omezené, ale existují, například *UNESCO Chair on Reorienting Teacher Education to Address Sustainability* bude prosazovat téma udržitelné spotřeby jakožto hlavní protiváhu neudržitelné ekonomiky. *United Nations University* zase přinese regionální pohled na problematiku rozvoje, a může tak vytvořit zajímavou protiváhu pohledu globálnímu, systémovému, který však postrádá lidský rozměr a uchopitelnost ve smyslu konkrétních kroků na úrovni každého občana.

Literatura

- Dlouhá, J., Šremer, P., Dlouhý, J.: Proces Životní prostředí pro Evropu – 20 let po Dobříši. *Envigogika*, 2011, 6, 2. (<http://www.envigogika.cuni.cz/envigogika-2011vi2/572>)
- Eernstman, N., Wals, A.: *Learning from Each Other: Achievements, Challenges and Ways forward – Second Evaluation Report of the United Nations Economic Commission for Europe Strategy for Education for Sustainable Development*. Geneva : UNECE, Committee on Environmental Policy, 2011.
- UNECE: *Conference Documents and Materials*. 2011. (<http://www.unece.org/env/efe/astana/documents.html>)
- Tilbury, D.: *Education for Sustainable Development. An Expert Review of Processes and Learning UNESCO*. Paris : Section for Education for Sustainable Development, 2011.

RNDr. Jana Dlouhá, Ph.D., jana.dlouha@czp.cuni.cz
Ing. Jiří Dlouhý, jiri.dlouhy@czp.cuni.cz
Centrum pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy, José Martího 2, 162 00 Praha